

УДК 159:351.745

Левченко Н. О. – здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ДІЛЬНИЧНИМ ОФІЦЕРОМ ПОЛІЦІЇ

Висвітлено психологічний аспект основних профілактичних заходів, яких уживає дільничний офіцер поліції. Розглянуто умови ефективності, різновиди й етапи такого заходу, як профілактична бесіда.

Ключові слова: профілактичний захід, дільничний офіцер поліції, профілактична бесіда.

Профілактичні заходи, які може використовувати дільничний офіцер поліції, поділяють на зумовлені організаційно-регламентними вимогами (винесення офіційного застереження про неприпустимість поведінки, залучення осіб й установ до контролю за поведінкою профілактованого, працевлаштування, вилучення зброї та знарядь учинення злочину, перевірка за картотеками й обліками, нейтралізація зв'язків зі злочинним середовищем тощо) та опосередковані психологічними чинниками (профілактичні бесіди, нормалізація стосунків у найближчому соціальному середовищі та способу життя, проведення дозвілля, консультації психолога тощо).

З-поміж цих заходів одним із найважливіших є проведення дільничним офіцером поліції профілактичних бесід. Узагальнення результатів опитування засвідчує, що до цього заходу вдаються всі дільничні. Зокрема, понад 40 % респондентів констатували систематичне проведення профілактичних бесід із представниками найближчого соціального оточення правопорушників. Водночас 37 % опитаних констатували наявність труднощів у налагодженні психологічного контакту, проблем і непорозумінь у процесі бесіди, 11 % – несформованість у них умінь і навичок щодо реалізації цього заходу. Зазначене спричиняє психоемоційне напруження, а в 9 % – виснаженість і втому.

На нашу думку, оптимізація профілактичної бесіди потребує дотримання низки вимог організаційного та психологічного

змісту. Залежно від мети бесіда може бути ознайомчо-діагностичною чи індивідуально-профілактичною. Ознайомча бесіда передбачає збирання інформації про особу, її життєві наміри. Здійснюють її зазвичай у контексті спостереження за профілактованою особою. Надалі отриману інформацію слід додатково перевірити (17 % респондентів).

Метою профілактичної бесіди є поліпшення способу життя правопорушника, виправлення його поведінки. Ця бесіда потребує ретельної попередньої підготовки, зокрема складання плану, визначення структури й основного змісту. Передусім слід скласти перелік запитань, що підлягають з'ясуванню та обговоренню. Детально планувати цей захід недоцільно. Водночас варто враховувати статево-вікові особливості особи, її життєвий і кримінальний досвід, освіту, сімейний стан, характер учиненого правопорушення або підстави постановки на облік, ступінь морально-психологічної занедбаності й суспільної небезпечності правопорушника.

Орієнтовний план бесіди складають на підставі заздалегідь зібраної інформації. Він може бути розгорнутим, оформленим у формі нотаток або ж опрацьованим усно. Цілком доречно попередньо порадитися зі старшим дільничним офіцером, зональним працівником карного розшуку, поспілкуватися з особами, які можуть надати корисну інформацію.

Практика засвідчує, що результативність бесіди здебільшого залежить від місця та часу її проведення. Так, згідно з проведенням В. М. Зіничем опитуванням, дільничні офіцери переважно проводять бесіди вдома чи в приміщенні дільничного пункту поліції. Причому профілактовані особи краще налаштовані на цей захід у разі, якщо він відбувається вдома або поза офіційною установою. Натомість дільничні офіцери, навпаки, віддають перевагу службовому кабінету [1].

На нашу думку, однозначна рекомендація щодо місця проведення профілактичної бесіди є недоцільною. Ураховуючи низку обставин (особу правопорушника, мету бесіди тощо), правоохоронець має створити найсприятливіші умови для встановлення контакту з особою та досягнення визначених цілей. Безперечно, наявність негативних тенденцій у поведінці профілактованої особи зумовлює необхідність надання бесіди офіційнішого характеру, чому й сприяє службове приміщення. Якщо ставлення профілактованого та членів його родини до

контакту з поліцейським є позитивним, профілактичну бесіду доцільно проводити за місцем мешкання.

Бесіда має сформувати у правопорушника уявлення про дільничного офіцера як поінформовану, вимогливу, проте справедливу людину. Важливою обставиною є психоемоційний стан правоохоронця і профілактованої особи. Якщо офіцер збуджений, агресивний, роздратований, краще відкласти бесіду, оскільки в такому стані він може мимоволі принизити й образити співбесідника.

Ображена особа не здатна контролювати власну поведінку, намагається відшукати помилку в поведінці дільничного офіцера поліції, що може призвести до подальшого оскарження його дій. На грубості та провокаційні дії профілактованого недоцільно відповідати погрозою покарання, залякуванням. Натомість демонстрування холонокровності, витримки, незворушності, упевненості сприяє нормалізації стосунків, створенню атмосфери взаємоповаги.

На жаль, у сучасній практичній діяльності трапляються випадки, коли дільничні офіцери поліції вдаються до некоректної поведінки, принизливих висловлювань, вияву зверхності, нетактовності, недоречних погроз на адресу профілактованих осіб. Тому деякі з них цілком закономірно сприймають спілкування з дільничним офіцером не як профілактичну бесіду, а переважно як допит [2].

Водночас профілактична бесіда має передбачати обговорення питання, що є цікавим для обох сторін. Якщо ж вона перетворюється на монолог поліцейського, її результативність суттєво знижується. Узагальнення практики проведення бесід засвідчує, що найкращою її формою є позитивно налаштована дискусія. Причому потрібно уважно ставитися до висловлювань профілактованого, знаходити вагомі контраргументи, використовувати слабкі місця в позиції особи [2; 3].

На нашу думку, оптимальною формою проведення профілактичної бесіди є запропонована Л. Б. Філоновим методика контактної взаємодії. Зокрема, не варто починати розмову з обговорення ділових питань. Доцільно спочатку поцікавитися станом здоров'я, матеріальним становищем, житлово-побутовими умовами, родинними взаєминами, іншими аспектами особистого життя.

Корисною є обізнаність офіцера стосовно сфери інтересів профілактованого, його особистих уподобань, тем, у межах обговорення яких можна налагодити психологічний контакт. Скеровуючи бесіду в потрібне русло, необхідно володіти конкретною інформацією про обговорювану проблему.

Безперечно, сприятливим чинником профілактичного впливу є врахування індивідуально-психологічних особливостей. Зокрема, профілактованим часто притаманна завищена самооцінка, некритичне сприйняття власної поведінки та невиправдано критичне ставлення до інших. У такому разі слід надати можливість висловитися, після чого повернутися до прикладів асоціальної поведінки, спонукаючи до критичного осмислення власного способу життя. Для підтримання контакту зі співрозмовником дільничному офіцеру поліції бажано уникати особистісних проблем профілактованого, або комплексів неповноцінності.

Запорукою дієвості зазначеного заходу профілактичного впливу є його систематичність. Кількість бесід слід визначати в кожному конкретному випадку. Вона залежить від низки обставин, зумовлених широким спектром особливостей – життєвою позицією і способом життя профілактованого, його суспільною небезпечністю, відкритістю до психокорекційного та виховного впливу тощо. За будь-яких умов такі бесіди мають бути регулярними, системними й послідовними.

Тривалість бесіди залежить від мети, якої прагне досягнути правоохоронець. У праці «Індивідуальна профілактика, яку здійснює дільничний інспектор міліції» [4], основні положення якої актуальні й досі зазначено, що більшість опитаних працівників (60 %) найоптимальнішою вважають бесіду тривалістю не довше ніж 30 хв. Водночас, на думку більшості респондентів, що перебувають на обліку (51 %), тривалість бесіди має становити до 15 хв.

Згідно з результатами проведеного нами опитування, понад половина профілактованих осіб (54 %) потребує різних видів допомоги, за якою звертаються до дільничного офіцера поліції. Конкретні дії правоохоронця щодо розв'язання їхніх життєвих проблем створюють підґрунтя для успішної реалізації подальших індивідуально-профілактичних заходів.

Водночас чимало (понад 40 %) підоблікових не схильні звертатися до дільничних, вважаючи, що працівник поліції прагне не стільки допомогти їм, скільки покарати чи притягнути

до відповідальності. Цю соціально-психологічну установку певною мірою можна вважати обґрунтованою, оскільки в окремих поліцейських формально-виконавській і каральний елементи діяльності превалюють над виховними.

Встановлено, що найбільша кількість звернень за допомогою пов'язана з працевлаштуванням осіб. Аби мати можливість надати таку допомогу, правоохоронець повинен володіти інформацією про наявність вільних робочих місць на підприємствах, в організаціях, установах, розташованих на обслуговуваній території, а також на суміжних дільницях. Її можна отримати з відділів кадрів, районних центрів зайнятості населення. З огляду на сучасний стан економіки, важливим є підтримання позитивних організаційних та особистісно-психологічних взаємин із керівництвом означених підприємств, фірм, установ.

Сприяючи працевлаштуванню конкретної особи, слід приділяти особливу увагу колективу, у якому їй доведеться працювати, виробничим і соціально-економічним умовам підприємства/установи, а також урахувати можливості профілактованого. Наприклад, якщо його працевлаштувати в колектив, де систематично порушують трудову дисципліну, високий рівень плинності кадрів, традиційним є вживання алкоголю, то ресоціалізація не забезпечить необхідного результату.

На звернення за допомогою щодо працевлаштування бажано якнайшвидше відреагувати в присутності особи. Оперативне сприяння підвищує авторитет працівника поліції, зміцнює його статус як надійної людини, здатної не на словах, а реально вирішувати складні питання.

Якщо особа, яка перебуває на обліку, не працює та не звертається до дільничного офіцера поліції з питань сприяння працевлаштуванню, слід з'ясувати причину такої поведінки. Якщо особа запевняє, що розв'яже проблему самостійно, необхідно встановити термін і проконтролювати виконання обіцянки.

Особам, які повернулися після відбування покарання з місця позбавлення волі, часто доводиться вирішувати суто побутові, життєво важливі питання. Цей напрям профілактичної роботи слід також вважати одним з найвідповідальніших і ефективних. Зокрема, ідеться про необхідність влаштування в гуртожиток, реєстрації, поновлення майнових і житлових прав, вирішення інших сімейно-побутових проблем. Водночас профілактованому

слід роз'яснити, що дільничний може надати допомогу, але подолання всіх життєвих труднощів звільненого не належить до його компетенції, а отже, потребує докладання власних зусиль.

Слід зазначити, що проблеми, пов'язані із забезпеченням належними житлово-побутовими умовами, виникають не лише в тих, хто відбував покарання. Сьогодні притаманна значна кількість економічних та соціальних суперечностей, відповідно – територіально-майнових спорів, сімейно-побутових конфліктів тощо. Ці питання не можуть бути вирішені лише в площині права. Сприяючи особі в пошуку місця мешкання, поліцейський бере на себе чимало зобов'язань, адже до цієї сфери долучені різні суб'єкти, далеко не завжди орієнтовані на співжиття з профілактованим. Відповідно, дільничному офіцеру доводиться співпрацювати з особами, які не є об'єктами профілактики, тобто так чи інакше виходити за межі своєї компетенції. У таких випадках зростає роль його професійної підготовленості та психологічної компетентності.

Інша проблемна категорія – особи, які конфліктують у сімейно-побутовій сфері. Нормалізація сімейно-родинних стосунків, які фактично припинені або перебувають у стані гострого конфлікту, ставить перед поліцейським найскладніші завдання. Водночас низка відповідних профілактичних заходів спроможна суттєво поліпшити ситуацію та забезпечити ефект перевиховання. У цій площині дільничному офіцеру необхідно, з одного боку, досить жорстко вимагати від профілактованого корекції поглядів, ставлення і поведінки, формувати в нього прагнення заслужити повагу й готовність співіснувати. З іншого боку, дільничний має переконати оточуючих у важливості їх ролі в перевихованні близької людини, виконуючи роль своєрідного гаранта безпечного та нормального співіснування із сімейним конфліктером.

Кримінологічні та юридико-психологічні дослідження засвідчують, що однією з причин девіантної поведінки є неспроможність правильно організувати власне дозвілля, знаходити заняття, що відволікають від протиправних намірів. Сучасне суспільство активно цьому сприяє: садівництво, аматорство, риболовля, туризм та інші види хобі, що структурують і змістовно насичують вільний час, можна цілком організувати самостійно та без зайвих витрат. Активна діяльність дільничного офіцера поліції в цьому напрямі є однією з дієвих

форм профілактичної роботи, сприяє поступовій трансформації установок і світоглядних позицій профілактованого. Посиленої уваги потребує молодь, оскільки саме для неї участь у тих різновидах дозвілля, де вони можуть виявити свої здібності, фізичний та інтелектуальний потенціал, самоствердитися, істотно підвищує самооцінку та соціальний статус.

У межах індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на переорієнтацію поглядів, переконань, світоглядних позицій, способу життя, залучати цих осіб до громадської активності у сфері права та підтримання правопорядку слід надзвичайно обачно. Таке залучення, передусім на етапі активної профілактики, є небажаним, адже вони чутливі до думки оточуючих щодо цієї діяльності (насамперед представників криміналітету), здатні сприймати зазначену активність дільничного офіцера поліції як психологічний примус і провокативну поведінку. Це може спровокувати негативну реакцію з боку населення, спричинити недовіру до поліцейського. Проблема ресоціалізації особистості є досить складною, а тому потребує від правоохоронця професійного досвіду, життєвої мудрості та психологічної підготовленості.

Дільничний офіцер не здатний цілком реалізувати комплекс індивідуально-профілактичних заходів. Це зумовлено, по-перше, його значним навантаженням щодо виконання інших функціональних обов'язків на дільниці, а по-друге, кількістю та категорійністю профілактованих.

Тому передумовою досягнення цілей профілактики є активне залучення до цієї роботи громадськості – рідних і близьких, сусідів, трудових та навчальних колективів, громадських формувань. Маючи бажання допомогти дільничному зазначені особи часто не знають, як це реалізувати, на чому зосереджувати увагу, не вживають можливих заходів впливу. Цьому має сприяти відповідна просвітницька допомога. Водночас за будь-яких умов активна участь громадськості не звільняє дільничного офіцера поліції від обов'язку постійного спостереження за процесом ресоціалізації, здійснення контролю та корекції профілактичного впливу.

Участь громадських формувань та осіб із найближчого оточення набуває особливої значущості під час профілактики правопорушень і злочинів стосовно осіб, поведінка яких не становить особливої суспільної небезпеки (засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, осіб, які

зловживають алкоголем, неповнолітніх правопорушників, їхніх батьків, які неналежно виконують свої обов'язки та негативно впливають на дітей). Важливою є співпраця дільничного з громадськістю щодо забезпечення надходження поточної інформації про стан правопорядку на дільниці, поведінку профілактованих осіб, виникнення на дільниці сприятливих умов для вчинення правопорушень і злочинів.

Перебування осіб на профілактичному обліку передбачає конкретний строк. Його завершення потребує відповіді на запитання: чи досягнуто внаслідок індивідуально-профілактичного впливу на особу основної мети, тобто чи змінила вона антисуспільний спосіб життя, чи скориговано її правосвідомість і поведінку та чи є підстави вважати, що вона не вчинить у подальшому злочин? У разі ствердної відповіді особу знімають з обліку, припиняючи індивідуально-профілактичний вплив на неї.

Про виправлення профілактованої особи можуть свідчити такі ознаки:

- працевлаштування та закріплення на робочому місці, позитивне ставлення до виконання професійних обов'язків, організованість і дисциплінованість;

- припинення зв'язків зі злочинним середовищем, особами, які мають антисуспільний спосіб життя, з угрупованнями кримінальної спрямованості;

- зосередження на позитивних видах діяльності у вільний час і проведення дозвілля, спілкування із законотворчими громадянами, участь у громадській діяльності;

- прохання про поблажливе ставлення до профілактованого з боку сусідів, колег, пропозиції адміністрації та громадських формувань;

- дбайливе ставлення до родини, недопущення конфліктів у найближчому соціальному середовищі, спільне проведення дозвілля з дружиною, дітьми;

- установлення доброзичливих стосунків із дільничним офіцером поліції, позитивне ставлення до правоохоронних органів тощо.

Звісно, констатувати виправлення особи лише за однією з перелічених ознак не можна. Лише в комплексі вони засвідчують позитивні зрушення в способі життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінич В. М. Дільничний інспектор міліції як суб'єкт профілактики правопорушень: організаційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Зінич Василь Матвійович. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 211 с.

2. Мацко А. С. Теоретичні і прикладні аспекти діяльності дільничних інспекторів міліції по попередженню рецидиву злочинів серед осіб, засуджених умовно, і тих, до кого застосовано відстрочку виконання вироку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мацко Анатолій Степанович. – Київ, 1995. – 24 с.

3. Мисенко О. В. Психологічні особливості професійної діяльності дільничних інспекторів міліції (на прикладі сприйняття об'єкта професійного інтересу) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Мисенко Оксана Володимирівна. – Харків : ХНУВС, 2005. – 20 с.

4. Мышляев И. П. Индивидуальная профилактика, осуществляемая участковым инспектором милиции : учеб. пособие / И. П. Мышляев, И. П. Портнов, В. П. Савенков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. – 62 с.

Стаття надійшла до редколегії 23.03.2017
